

שיעור הלכתי שבועי מפי מורנו ורבנו הרה"ג דוד שלום נקי שליט"א מו"צ ומחבר סדרת הספרים "בהלכה ובאגדה"

השיעור נמסר בימי ראשון בשעה 18:00 בבית המדרש הגדול "ברכת יצחק" דימונה

והתענג בדשן

גליון 83

"ודתענג בדשן נפשכם, הסו אַזְנַכֶם וּלְכוּ אֵלַי, שְׁמְעוּ וְתָחִי נַפְשְׁכֶם" (ישעיה נהב)

בענין ברכת "שפטרני מעונשו של זה" על חתן בר המצוה

ברכה. למה יצחק לא החזיק את עשיו קצר' גם לאחר י"ג שנה? האם ברכה זו נאמרת בשם ומלכות? רבנו יהונתן מלוניל היה תלמידו של הראב"ד וממערציו של הרמב"ם. המקור להדלקת נר של יום טוב, והאם מברכים עליו? המקור שלא מברכים "שהחיינו" בנר של יום טוב. למה קראו לספר תשב"ץ "קטן". אם מברכים ברכת הריח על פת חמה. האם מברכים ברכה שלא הוזכרה בתלמוד? ההבדל בין "הנותן ליעף כח" ל"ברוך שפטרני". דין ברכה שהוזכרה בירושלמי ולא בבבלי.

תענוג לראות בחורים ואברכים יקרים להוטים אחר תורתו של מרן זצ"ל. מרן לימד את הדור לעיין בספרי הפוסקים. הוא שאל, מה היא השיטה של מרן? בחורי הישיבה ביקשו חיזוק בקו של מרן, שלא יתבלבלו חלילה. על מי אמר מרן "אנשים קשים חורשי מזמות המתייצבים לנגדי"? לימוד ליל שבת בשו"ת "יביע אומר" - גן עדן בעולם הזה. המקור לברכת "שפטרני מעונשו של זה". ברכה שאין בה שם ומלכות, אינה

המקור לברכת "שפטרני מעונשו של זה"

א. בסייעתא דשמיא, בשיעורים הקודמים דברנו מענייני בר מצוה,

תלמודיות, הנה התוספות, וחינושי הרמב"ן, הרשב"א, והר"ן, מלאים טענות וראיות לכל אחת מהדעות. ומי הוא זה אשר יערב לבו לגשת להוסיף טענות וראיות. ואיזהו אשר ימלאהו לבו להכניס ראשו בין ההרים הררי אל להכריע ביניהם על פי טענות וראיות לסתור מה שבידו או להכריע במה שלא הכריעו הם. כי בעוונותינו הרבים, קצר מצע שכלינו להבין דבריהם כל שכן להתחכם עליהם... ולכן הסכמתי בדעתי כי להיות שלשת עמודי ההוראה אשר הבית בית ישראל נשען עליהם בהוראותיהם, הלא המה הר"ף והרמב"ם והרא"ש, אמרתי אל לבי שבמקום ששנים מהם מסכימים לדעת אחת, נפסוק הלכה כמותם. אם לא במקצת מקומות שכל חכמי ישראל או רובם חולקים על הדעת ההוא, ולכן פשט המנהג בהיפך. ומקום שאחד מן השלשה העמודים הנזכרים, לא גילה דעתו בדין ההוא, והשני עמודים הנשארים חולקים בדבר, הנה הרמב"ן, והרשב"א, והר"ן, והמרדכי, והסמ"ג לפנינו, אל מקום אשר יהיה שמה הרוח, רוח אלה"ן קדישין ללכת נלך, כי אל הדעת אשר יטו רובם, כן נפסוק להלכה וכו' ע"ש. רואים מכאן מפורש שהבית יוסף לא הכריע מסבירתו כפי שעלה על רוחו בכל הלכה והלכה, אלא על פי כללי הפסיקה. ואם ככה, גם אברך שירבה הרבה בלימוד הבית יוסף, ממילא ילמד ויבין שכאשר תבוא אליו שאלה הלכתית חדשה הצצה בזמנינו, הוא ידע בסייעתא דשמיא איך להכריע ולפסוק.

לפני שנתחיל את השיעור, אני לא יכול להתאפק, אני חייב לספר לכם על מה שזיכה אותנו השם יתברך בשבוע שעבר, ששהינו כמה ימים בצפון, למסור שיעורים בכמה וכמה ערים בסייעתא דשמיא, עכו, נהריה, כרמיאל, קריית אתא, קריית ים, רכסים ועוד, כמה היה תענוג לראות את הצימאון של הציבור לתורתו של מרן זצ"ל, ובעיקר מסרנו שיעורים בכמה כוללים לאברכים יקרים, שממש אתה רואה עליהם איך הם להוטים אחרי הוראות מרן זצ"ל. אני חושב שלא אטעה אם אומר, שלאחר פטירתו של מרן זצ"ל התווספו אברכים רבים שבחסידי השם לומדים את ההלכה בדרכו של מרן, וברוך השם רואים פירות בעמלם. אתה רואה שיש להם סיפוק וברכה בלימוד, הם התרגלו לפתוח ספרי שאלות ותשובות, ספרי הפוסקים, ממש כמו שמרן חינך את כולנו, לא להסתפק רק במפרשים שמסביב לשלחן ערוך כמו המגן אברהם, והט"ז, והש"ך, אלא לעיין ולפתוח בעוד ועוד ספרי הפוסקים ספרדים ואשכנזים.

באחת הישיבות הגדולות בצפון ביקשו שנבוא אליהם ביום חמישי בלילה - ליל שישי, למסור להם שיעור. וברוך השם מסרנו להם שיעור בהלכה, והכנסנו גם דברי השקפה חשובים בדרכו של מרן זצ"ל. ומה מאוד נהניתי לראות את האהדה בחורים למרן זצ"ל, ושיבדל לחיים טובים וארוכים למורנו מרן הראשון לציון שליט"א, ממש תענוג, ממש מרנין את הלב לראות, איך הדור הצעיר משולהב ומולהב אחר מורנו הראשון לציון שיחיה, ומתלהב ממש ממנו ומתורתו. ושמחתי מאוד שבאתי לשם, כי בתחילה לא הבנת למה הם כל כך מבקשים שאבוא, וכי חסר להם שיעורים בישיבה מהרבים שלהם! אבל כשבאתי הרגשתי כמה שזה היה חשוב להם לדעת שהם בדרך הנכונה, לקבל חיזוקים בתורתו של מרן, ובדרכו של מרן. כי לצערנו הרב, הדברים האלו חסרים בהרבה מקומות, לא נותנים להם כח וחיזוק כלל ועיקר. עד כדי כך אצל חלקם, מרן זצ"ל הוא כאילו סוג ב' חס ושלוש, השם יחזיר אותם בתשובה שלימה. אבל כשבא תלמיד של מרן זצ"ל, תלמיד של מורנו ורבנו שיחיה, תלמיד שספג ממרן ומבנו מהילדות למעלה משלושים שנה, אם בשיעורים ואם במראה עיניים, יום יום, שעה שעה, אין ספק שהדברים משפיעים עליהם, והם שמחים בהם בסייעתא דשמיא. אפילו שאני לא מרן ולא הבן שלו, אבל אתה רואה שבכל זאת הם שמחים. הנה זה שיצק מים על ידי מרן זצ"ל ובנו שליט"א, הוא בא לפה לתת לנו דברי אלוקים חיים. [כשהייתי באחד המקומות בצפון, שאל אותי אדם

כשמסרתי שיעור באחד הכוללים ברכסים, אמר לי אברך אחד, שלא נראה כל כך שהוא מהחסידיים של מרן: אתה כל כך מדבר על השיטה של מרן בהלכה, נו תסביר לנו מה היא השיטה של מרן? אז סיפרתי לו שלמדתי בזמנו תקופה ארוכה בבית מדרש שלמדו שם אברכים בכלל שנחשב כולל הלכה, אבל איך היו לומדים שם הלכה? כשלושה חודשים היו לומדים רק ראשונים ואחרונים על סוגיא מסוימת, כמו למשל מלאכת בורר בשבת, וכמובן עם החזון איש על הסדר, - וכאילו שבזמן הזה, הם כבר הקיפו כל פינה וזווית בסוגיא, והרי אין סוף של עיון ודקדוק בכל מילה ומילה, מה התכוונו באמת רבותינו האמוראים מחברי התלמוד, ורבותינו הראשונים. - ואחרי שלמדו את כל זה, לומדים בכמה ימים מועטים את הבית יוסף.

אבל צריך לדעת שככה בוודאי אי אפשר להיות מורה הוראה אמיתי ולכוון לאמיתה של תורה להלכה ולמעשה, כי בלי הריבוי בלימוד הבית יוסף השכם והערב, לא יתכן בעולם שאדם יכוון הלכה ברורה כהוגן לאמיתה של תורה. אבל על ידי הלימוד בבית יוסף עוד ועוד, אט אט לומדים איך מכריעים בהלכה, כי מאחר שיש פוסקים לכאן ולכאן, אתה רואה הללו מיימינים והללו משמאילים, הללו מתירים והללו אוסרים, איך תקבל את הכח להכריע ביניהם, הלוא מה נדע אנחנו והם לא ידעו, ומי אנחנו שנבוא ונכריע ביניהם? אבל כשמתרגל על לימוד הבית יוסף, רואה איך הבית יוסף הכריע בין גדולי עולם, ולאט לאט הוא לומד את הכללים, למה הכריע הבית יוסף ככה ולא ככה. כמו שהבית יוסף בעצמו כותב בהקדמה שלו: "ועלה בדעתי שאחר כל הדברים אפסוק הלכה ואכריע בין הסברות, כי זהו התכלית להיות לנו תורה אחת ומשפט אחד. וראיתי שאם באנו לומר שנכריע דין בין הפוסקים בטענות וראיות

לקבלת העלון במייל ולשיתופות והקדשות: 6410995@okmail.co.il

באתר: 0799-165000 שלוחה 544 מידי יום בשעה 18:30. שיעורים קצרים נוספים בקו 02-8080804 שלוחה 7.

לעילוי נשמת מרת אמי היקרה מרת יעל נקי ע"ה בת רבקה תחי' נלב"ע ה' כסלו תש"פ ת.נ.צ.ב.ה.

נמשך גם היום עוד משהו בזה, בענין המנהג שנהגו שכאשר מגיע חתן הבר מצוה לגיל שלש עשרה שנה ויום אחד, אביו מברך "ברוך שפטרני מעונשו של זה", כמו שפסק הרמ"א (סימן רכה סעיף ב), וכן המנהג פשוט. ובדרכי משה (סו) הביא את המקור למנהג הזה מהמדרש בבראשית רבה (פרשת תולדות פרשה טג סימן ז) על הפסוק מהפרשה שלנו: "וַיְגַדְלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עִשׂוֹ אִישׁ יָדָע צִדָּה אִישׁ שְׂדָה, וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם יָשֵׁב אֲהָלִים", אמר רבי אלעזר, צריך אדם לטפל בבנו עד שלש עשרה שנה, מכאן ואילך צריך שיאמר, "ברוך שפטרני מעונשו של זה".² וזה המקור שכולם מביאים. וברוך השם האיר השם את עיני, ומצאתי בחיפושים בפירוש רבנו יהונתן מלוניל³ על הר"ף במסכת שבת (נה

אחד, אתה זכית ללמוד תורה מהרב עובדיה? אמרתי לו, כן, מיד נישק אותי וכל כולו היה מאושר. הוא הרגיש שבזה הוא מתחבר עם משהו מן המשהו ממרן. מי כעמך ישראל]. ובפרט שאנחנו משתדלים להעביר את הדברים בסגנון של מרן ובנו, ממילא הדברים מבחזקים אותם ומשפיעים עליהם, ברוך השם. אין לי ספק, שהבחורים האלו כשבעזרת השם יזכו להקים בתים נאמנים בישראל, הם ילכו לכוללים של הלכה אמיתיים בדרכו הצרופה של מרן, ובעזרת השם יזכו להיות מורי הוראות בישראל.

ובהזדמנות זו, אני הקטן אומר לאותם מקומות שלצערנו הרב עדיין לא נפקחו עיניהם, ולכן הם עדיין לא מסמפתיים כל כך את דרכו של מרן, ויש להם השגות עליו או על תורתו, או שאינם להם השגות אבל יש להם הרבה רגשי נחיתות, שכאלו אם הם ילכו בריש גלי בדרכו של מרן, הם לא יהיו נחשבים כל כך, השם ירחם עליהם. אנחנו לא דנים אותם חלילה, אל תדון את חברך..., ואל תביאנו לידי ניסיון ולא לידי בזיון. אבל צריכים לדעת שבסופו של דבר, 'והיא לא תצלח', הם רק מפסידים מדרך זו, והם ממש בבחינת 'חייבי לאחרני' (מפסידים לאחרים). וכמו שאני זוכר בזמנו כשהיינו בחורים צעירים לפני כשלושים שנה, בשנים תשנ"ב והלאה, בורא עולם ישתבח שמו ויתעלה כסא הדרו, ריחם עלינו והציל אותנו שלא נתבלבל להתפתות וללכת אחרי לי מיני רוחות רעות שנשבו בחוצות בכל מיני מקומות שהן, נגד מרן זצ"ל קודש הקודשים. וכידוע שהדברים הפריעו למרן מאוד, עד כדי שנפל למשכב, ושהה במשך תקופה בבית החולים. וכמו שרמז לזה מרן בקצרה בהקדמה לשר"ת יביע אומר חלק ז' שיצא בעיצומם של ימים אלו [תשנ"ג], וזו לשונו: "ואמנם בכמה נושאים שהעליתי בחיבורי זה, עלה במחשבה לפני להאריך עוד בפלפול ובסברא ובכללי ההוראה, אך מה שהלב חושק הפנאי עושק, כי טרדות הצבור והיחיד השתרגו עלו על צווארי, לא יתנוני השב רוחי, ובפרט ההטרדות מאנשים קשים חורשי מזמות המתציצים לנגדי. ואני תפילה לפני השם יתברך, עֲשֵׂה עִמִּי אוֹת לְטוֹבָה, וְיִרְאוּ שְׂנְאֵי וְנִבְשֵׁי, כִּי אֶתָּה ה' עֲזָרְתָּנִי וְנִחַמְתָּנִי" (תהלים פו פז). ע"כ.

בוודאי לא תגיע למה שמרן מצא וכתב בנושא זה. ואם כן, איך מלאך ליבך להכריע בדין זה מבלי לעיין במה שכתב, וכי הוא לא יחדש לך משהו שלא ידעת, או לסייע בעדך, או להיפך.

ובגלל זה, סיפרתי להם מה שסיפר לי אברך יקר, שהביאו להם לכולל לפני כשבועיים, רב אחד אשכנזי שידבר נגד ההיתר מכירה, והוא מספר שהרב הזה פשוט התחיל לבכות, ואמר להם, שמעתי שיש פה אברכים שמעידים לאכול היתר מכירה, ואיך יתכן וכו' וכו'. מילה אחת הוא לא דיבר שיש לו איזו טענה הלכתית נגד מה שמרן כתב בזה, נגד כל אותם גדולי עולם שהתירו את זה, הוא רק דיבר מתוך הרגש, איך יתכן, ואיך יתכן, וברור שהוא לא למד מה שכתב מרן זצ"ל, ולא רק שהוא לא למד, הוא אפילו לא פתח יביע אומר, ורק דיבר מעניני 'הרגשות' ותו לא.

וברוך השם כמה וכמה בחורים מהישיבה שם, לקחו על עצמם להתחיל ללמוד "ביע אומר" עם חברותא, ובפרט עכשיו בלילות שבת הארוכים עד מאוד. ואפילו בחור אחד אמר לי, שהוא יפתח כולל ליל שיש לי בחבורים עם מלגה ללימוד יביע אומר. אשרי חלקם ומה נעים גורלם של הבחורים האלו, זכנו השם יתברך לראות אותם גדולים בתורה ובריא שמים טהורה, מורי הוראות בישראל, אמן.

² מעניין שבמדרש שם כתוב, ויגדלו הנערים, רבי לוי אמר משל להדס ועצבונות [סוג קוץ] שהיו גדילים זה על גבי זה, וכיון שהגדילו והפריחו, זה נותן ריחו זה חוחו. כך כל שלש עשרה שנה שניהם [יעקב ועשו] הולכים לבית הספר ושניהם באים מבית הספר. לאחר י"ג שנה, זה היה הולך לבתי מדרשות, וזה היה הולך לבתי עבודת כוכבים. אמר רבי אלעזר, צריך אדם להיטפל בבנו עד י"ג שנה וכו'. ע"כ. וקצת משמע שעד גיל שלש עשרה היה יצחק אבינו עם יד על הדופק, עם השגחה צמודה על עשיו, ולכן הוא היה הולך לבית הספר, אבל אחרי שגדל, שחרר ממנו את הרצועה, ואז הוא היה הולך לבתי עבודת כוכבים. וצריך להבין, אם כן למה באמת יצחק שחרר את הרצועה ממנו, למה לא המשך הלאה לתפוס אותו, והרי מבוואר בגמרא קידושין (כ"א ר"א) שגם לאחר גיל שלש עשרה, עדיין מצוה על האבא להמשיך להדריך את בנו למוסריות ויראת שמים, כמו שנאמר (משלי כב ז): "חֲנֹךְ לַיֶּעָרַעַל פִּי דָרְכּוֹ, גַם כִּי יִזְקֶינָה לֹא יִסְרוּ מִמֶּנָּה", כלומר: חנוך לנוער את הדרך הראויה לו גם בנערותו [ולא רק בילדותו], וממילא גם כשהוא יזקין, הוא לא יסור ממנה. וכמו שהגמרא שמה הביאה מכלוקת עזר איהו גיל, 22 או 24? וכך מבוואר גם בשלחן ערוך (חושן משפט סימן רצ סעיף כח), קטן יתום שהגדיל [שנעשה בן ששה]. אם היה אוכל ושוטה יותר מדאי ומפסיד, והולך בדרך רעה, מוכיחים אותו ומלמדים אותו ללכת בדרך ישרה ואורחות צדיקים. וכל שכן שהאבא מצווה על זה. ולמה אם כן יצחק אבינו לא עשה כן? וצריך לומר שיצחק אבינו ידע שעם עשיו זה לא ילך, כי כבר בגיל כזה צעיר, הוא כמו בגיל גדול מאוד, וכמו שאמרה הגמרא בבבא בתרא (א"ר טו) חמש עבירות עבר עשיו הרשע באותו יום שנפטר אברהם אבינו, ואחד מהם הרג את נמרוד, ואז הוא היה בסך הכל בן 15 שנה, [חשבון פשוט, כי יצחק היה בן 75 שנה כשנפטר אברהם, כי הרי יצחק נולד כשהיה אברהם בן מאה שנה, ואברהם נפטר בן 175 שנה. וכשנולדו יעקב ועשיו, אמרת התורה "ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם", נמצא אם כן שבפסוק אברהם היה עשיו בן 15 שנה.] וכל שכן שבזמנם כולם היו מפותחים ביותר, וכמו שראינו אצל שמעון ולוי שהרגו את כל שכנם, ובאותה שעה אומר רש"י שלוי היה בסך הכל בן 13 שנה. (ועיין עוד בגיליון מס' 39 אות ז)

אחד, אתה זכית ללמוד תורה מהרב עובדיה? אמרתי לו, כן, מיד נישק אותי וכל כולו היה מאושר. הוא הרגיש שבזה הוא מתחבר עם משהו מן המשהו ממרן. מי כעמך ישראל]. ובפרט שאנחנו משתדלים להעביר את הדברים בסגנון של מרן ובנו, ממילא הדברים מבחזקים אותם ומשפיעים עליהם, ברוך השם. אין לי ספק, שהבחורים האלו כשבעזרת השם יזכו להקים בתים נאמנים בישראל, הם ילכו לכוללים של הלכה אמיתיים בדרכו הצרופה של מרן, ובעזרת השם יזכו להיות מורי הוראות בישראל.

ובהזדמנות זו, אני הקטן אומר לאותם מקומות שלצערנו הרב עדיין לא נפקחו עיניהם, ולכן הם עדיין לא מסמפתיים כל כך את דרכו של מרן, ויש להם השגות עליו או על תורתו, או שאינם להם השגות אבל יש להם הרבה רגשי נחיתות, שכאלו אם הם ילכו בריש גלי בדרכו של מרן, הם לא יהיו נחשבים כל כך, השם ירחם עליהם. אנחנו לא דנים אותם חלילה, אל תדון את חברך..., ואל תביאנו לידי ניסיון ולא לידי בזיון. אבל צריכים לדעת שבסופו של דבר, 'והיא לא תצלח', הם רק מפסידים מדרך זו, והם ממש בבחינת 'חייבי לאחרני' (מפסידים לאחרים). וכמו שאני זוכר בזמנו כשהיינו בחורים צעירים לפני כשלושים שנה, בשנים תשנ"ב והלאה, בורא עולם ישתבח שמו ויתעלה כסא הדרו, ריחם עלינו והציל אותנו שלא נתבלבל להתפתות וללכת אחרי לי מיני רוחות רעות שנשבו בחוצות בכל מיני מקומות שהן, נגד מרן זצ"ל קודש הקודשים. וכידוע שהדברים הפריעו למרן מאוד, עד כדי שנפל למשכב, ושהה במשך תקופה בבית החולים. וכמו שרמז לזה מרן בקצרה בהקדמה לשר"ת יביע אומר חלק ז' שיצא בעיצומם של ימים אלו [תשנ"ג], וזו לשונו: "ואמנם בכמה נושאים שהעליתי בחיבורי זה, עלה במחשבה לפני להאריך עוד בפלפול ובסברא ובכללי ההוראה, אך מה שהלב חושק הפנאי עושק, כי טרדות הצבור והיחיד השתרגו עלו על צווארי, לא יתנוני השב רוחי, ובפרט ההטרדות מאנשים קשים חורשי מזמות המתציצים לנגדי. ואני תפילה לפני השם יתברך, עֲשֵׂה עִמִּי אוֹת לְטוֹבָה, וְיִרְאוּ שְׂנְאֵי וְנִבְשֵׁי, כִּי אֶתָּה ה' עֲזָרְתָּנִי וְנִחַמְתָּנִי" (תהלים פו פז). ע"כ.

וברא עולם ישתבח שמו ריחם עלינו והציל אותנו מכל השיבושים האלו, והיינו זוכים ללכת לשמוע את מרן זצ"ל מידי שבוע בשבוע, הגם שהיינו כבר בישיבה קטנה, וכן כותלי ישיבה עם פנימייה, הבחור לא משוחרר לעצמו לצאת ולבוא מתי שהוא רוצה, אבל בדרך שאדם רוצה לילך מולכים אותו (מכות י"א), ומשמים סיעו בעדי, [עיין בחוברת "מן הרב עובדיה" - מזווית אישית, מה שכתבנו בזה]. אבל היו בחורים במקומות אחרים שלא הורשו לבוא לשמוע את מרן מכל מיני טענות שונות ומשונות, ולא אפשרו להם לנצל את מרן ואת תורתו כנאה וכיאה, הסתירו והעלימו מהם את המתנה הגדולה שהקב"ה ישתבח שמו נתן לנו בדור יתום זה, האדם הגדול בענקים, וממילא לא זכו לשמוע דברי אלוקים חיים ולחזות מראות אלוקים. והנה פתאום אחרי שמרן נפטר, הם התחילו בהרהורי חרטה, והחלו להבין כמה הם הפסידו, כמה לא נהגו איתם ביושר, כמה העלימו מהם מי היה מרן וכו' וכו'.

אני זוכר בזמנו שנפתחה ישיבת "חזון עובדיה", עדיין לא היה לוויין, והיינו הולכים הרבה בחורים דרך ארוכה למעלה מחצי שעה, כדי לשמוע את דברי קדשו של מרן בכל מוצאי שבת. וזאת לבד ממה שהיינו זוכים מידי שבוע בשבוע שמרן זצ"ל בכבודו ובעצמו היה בא אלינו לישיבה למסור שיעור. ובזמנו שהשבת היתה יוצאת מאוחר, שלא מורנו ראש הישיבה שיחיה את מרן אביו, האם יבואו הבחורים לשיעור או שנעשה סדר בישיבה, כי הדרך ארוכה מאוד הלוך וחזור, ואמר לו מרן, שיבואו לשיעור. ונימק את דבריו ואמר: בעזרת השם מחר כשהם מתחננים, זה הולך לראשון לציון, זה הולך לחולון, זה לבת ים, שילמדו איך לדבר לפני הציבור. וברוך השם שאיפותיו של מרן התקיימו, כמה בחורים יצאו מיישיבת "חזון עובדיה" שברוך השם הם מזכים את הרבים בשיעורים ובספרים בכל פינה וזווית, כיד השם הטובה עליהם. לכן אנא עבדא אומר, שגם בחורים שלומדים במקומות כאלו שעדיין לא למדו לקח, ועדיין אינם מעריכים את מרן זצ"ל כראוי, הבחורים עצמם לא יותרו על תורתו של מרן, וילמדו בה כיד השם הטובה עליהם.

בישיבה הנ"ל שסיפרתי לכם שסרתתי שיעור בליל ישישי, סיפרתי להם על לילות שבת שזכינו בהיותנו בחורים בישיבה, שמורנו ורבנו הראשון לציון שיחיה, הכניס את הלימוד בחברותות של שו"ת "יביע אומר", אי אפשר לשכוח את התענוג הגדול הזה, ממש גן עדן ועולם הזה. ולא שלפני כן לא למדנו יביע אומר, אבל לא למדנו ככה בצורה מוסדרת עם חברותא על הסדר, היינו לומדים מידי פעם מעיינים באיזו הלכה או באיזה ענין שנקרה בדרכנו, וגם זה בעיקר בבין הזמנים. אבל מורנו שיחיה הכניס לנו את היביע אומר עמוק עמוק בעצמות, כחלק מהלימוד הקבוע, וכמו שיש גמרא, ראשונים ובית יוסף, כך יש "יביע אומר". ואמרת לבחורים שם בפה מלא, שידעו שמי שמחפש את האמת להגיע לפסק הלכה אמיתי, אי אפשר לזכות לזה מבלי שיעיין ביביע אומר על אותו נושא, כי מרן כל רז לא אניס ליה, ואם אתה דן בדרב שמרן דן בו, ואתה לא פותח לראות מה הוא כתב בזה, סימן שאתה לא מחפש את האמת לאמתה. וזה הגיון פשוט, כי הרי כמה שתחפש ותעיין בפוסקים, אתה

³ רבנו יהונתן מלוניל, היה תלמידו של הראב"ד בעל ההשגות על הרמב"ם, ומאיידך היה גם ממעריציו הגדולים של הרמב"ם, כי כל תורתם היתה לשם שמים, וכל השגותיו של הראב"ד על הרמב"ם היו נטו לענין ההלכה, ולא חלילה על עצם גדלותו ורוממותו של הרמב"ם, ולכן לא השפיעו כהוא אז חלילה על תלמידיו להיות נגד הרמב"ם. ואדרבה, הוא היה מתכתב עם הרמב"ם ושוּלח אליו שאלות, והרמב"ם היה משיב לו בכבוד גדול. גם הוא ביקש מהרמב"ם שישלח לו את ספרו מורה הנבוכים, והרמב"ם שלח לו. אלא שמפני שזה היה כתוב בשפה הערבית, הוא העביר אותו לתלמידו של הרמב"ם, רבי שמואל אבן תיבון, והוא תירגם אותו ללשון הקודש. מכאן נלמד ונזהר שגם כשחולקים על איזה חכם או משיגים עליו איזו קושיא בהלכה, שלא ישמעו מה איזשהו קצה מן הקצה של זלזול שהוא, חלילה, ועיין בהערה הקודמת. וכמו שאמרו במשנה באבות (פרק א משנה יא), חכמים היהזרו בדבריכם שמה חס ושלום יתגלגל הדבר וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו מיתה רוחנית, ונמצא שם שמים מתחלל. (עיין בפירוש "מאירת עינים" על "פרקי אבות").

⁴ אחת הדוגמאות שנעלם מאיתנו הירושלמי, הוא מה שאנחנו נוהגים להדליק נר לכבוד יום טוב ולברך עליו, כי בתלמוד בבלי לא הוזכר במפורש שחובה להדליק נר לכבוד יום טוב, כמו שאמרו בגמרא (שבת כה ע"ב) לגבי נר שבת, "הדלקת נר בשבת

כל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה

ג. והנה יש מקום לדון, האם צריך האבא לומר ברכה זו "שפטרני מעונשו של זה" בשם ומלכות ככל שאר הברכות, או לא. כי בגמרא מסכת ברכות (מ ע"ב) נחלקו רב ורבי יוחנן, לדעת רב, כל ברכה שאין בה שם השם, אינה ברכה. ולדעת רבי יוחנן, כל ברכה שאין בה מלכות, אינה ברכה, ולכן אנחנו מזכירים בברכה "מלך העולם", להראות את מלכותו של הקב"ה. והתוספות (שם) הסתפקו, האם להלכה אנחנו פוסקים גם כמו רבי יוחנן, שאם לא אמר מלכות זה מעכב או לא. וכתב מרן הבית יוסף (ס"ט ר"ד), מכיון ששני עמודי ההוראה הרי"ף (ברכות כח ע"ב) והרמב"ם (פרק א מהלכות ברכות הלכה ה) מסכימים לדעה אחת, שכל ברכה שאין בה שם ומלכות, אינה ברכה, נמצא שהם פוסקים גם כרב וגם כרבי יוחנן, וככה היא ההלכה. ולפי זה, יש לדון גם כאן בחתן בר מצוה, שאולי אביו יברך ברכה זו בשם ומלכות, כי בלי שם ומלכות אינה ברכה כלל, אלא אמירה בעלמא.

בדעת הירושלמי אם אומר בשם ומלכות

ג. ולכאורה מלשון הירושלמי הנ"ל שכתב, מברך האב: "ברוך המקום שפטרני מעונשו של זה", ולא הזכיר שם ומלכות, משמע לכאורה שמברך בלי שם ומלכות. אבל באמת שאין מכאן ראיה, כי הנה על המשנה בברכות (מ ע"א), על כולם אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא, הביאה הגמרא (מ ע"ב) מחלוקת בין רב הונא לרבי יוחנן, שלפי רב הונא מה שאמרו "על כולם", היינו על כל מאכל חוץ מן הפת והיין, שעליהם אם ברך שהכל, לא יצא. ורבי יוחנן אמר, אפילו על הפת והיין אם ברך שהכל, יצא. ואומרת הגמרא, שמחלוקתם תלויה במחלוקת התנאים, מה הדין אדם שראה פת ואמר, כמה נאה פת זו, ברוך המקום שבראה. וכן ראה תאנה ואמר, כמה נאה תאנה זו, ברוך המקום שבראה, לדעת רבי מאיר יצא. לדעת רבי יוסי, הרי זה משנה מוטבע שטבעו חכמים בברכות, וכל המשנה מוטבע שטבעו חכמים בברכות, לא יצא. ויוצא מכאן, שרב הונא סבר כרבי יוסי, שכיון ששינה מהברכה שקבעו חכמים, לא יצא, לכן גם כאן אם ברך שהכל על הפת ועל היין לא יצא, כי הוא שינה מוטבע שטבעו חכמים. אבל דעת רבי יוחנן כרבי מאיר, שאפילו שינה יצא, ולכן אם אמר שהכל על פת ויין, יצא. ע"ש.

הלכה כרבי מאיר

ד. וכתבו התוספות (שם מ ע"ב) שהלכה כרבי יוחנן, שהרי רב ורבי יוחנן,

הלכה כרבי יוחנן, וכל שכן כשנחלק רבי יוחנן עם רב הונא שהיה תלמידו של רב, שבוודאי הלכה כרבי יוחנן. וממילא משמע שהלכה כרבי מאיר, שהרי רבי יוחנן סובר כרבי מאיר. וכן בתלמוד ירושלמי (מסכת ברכות פרק ו הלכה ב) הובאה מחלוקת זו, ומפורש שם שאמר רבי מאיר, אפילו אמר ברוך שברא החפץ הזה, מה נאה הוא זה, יצא. אמר רבי יעקב בר אחא בשם שמואל הלכה כרבי מאיר. והביא שם הירושלמי, מעשה באחד שבא מארץ פרס ושאל את רב, שהוא אוכל פיסת לחם, ואינו יודע לברך את נוסח הברכה כתקנת חכמים, ולכן הוא אומר: "ברוך שברא זה הפיסה", אמר לו רב שהוא יצא ידי חובה, וכדעת רבי מאיר. גם בספר הפרדס (שער תקון הברכות) כתב, ואף על פי שבדרך כלל כשנחלקים רבי מאיר ורבי יוסי, הלכה כרבי יוסי, והרי פה לפי רבי יוסי מבואר שלא יצא ידי חובה, כיון ששינה מוטבע שאמרו חכמים, בכל זאת כיון שלכל אורך הסוגיא נראה שהעיקר כרבי מאיר, ככה ההלכה, וכן פסקו בירושלמי. ע"ש. ומרן הבית יוסף (סימן קס"ז) הביא את הרא"ש בשם הירושלמי שהלכה כרבי מאיר. ושכן נראה גם מהבבלי שרבי יוחנן שהלכה כמותו נגד רב הונא, הוא סובר כרבי מאיר. ומסקנת הבית יוסף, שכיון שהוא ספק בדרבנן, יצא ידי חובה.

"ברוך המקום..." בשם ומלכות

ה. והנה בבית יוסף שם מבואר, שכל מה שייצא בברכה על הפת שאמר "ברוך המקום שבראה", היינו דוקא שהזכיר בה שם ומלכות, אלא ששינה את הנוסח שתקנו חכמים. אבל אם לא הזכיר שם ומלכות, הרי גם אם יאמר את הנוסח שתקנו חז"ל "ברוך המוציא לחם מן הארץ", אינה ברכה. וכן מבואר בדבריו בכסף משנה בהלכות ברכות (פרק א הלכה ה), שאם הזכיר שם ומלכות על הפת ואמר: ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שבראה, יצא ידי חובה. אלא שאף על פי כן, כיון שאמר את הברכה בשינוי, טועה הוא, ועל זה נחלקו רבי מאיר ורבי יוסי, והלכה כרבי מאיר שייצא. גם בספר אהל מועד (שער הברכות דרך ו נתיב א) כתב במפורש, שאם ראה פת ואמר כמה נאה פת זו, וברך ברוך המקום שבראה והזכיר שם ומלכות, יצא. גם בספר הפרדס (שם) כתב שדוקא אם הזכיר בה שם ומלכות, יצא. ושכן פסקו השר מקוצי והרמב"ם. גם הריטב"א בהלכות ברכות (פרק ב אות כב) כתב, שאם ראה תאנה וכיוצא בה ואמר ברוך המקום שבראה, יצא, והוא שהזכיר שם ומלכות, שכל ברכה של מצוות או של נהנין או של שבה, אם לא אמר מלך העולם, לא יצא. ע"ש. נמצא אם כן שלעולם גם כשאמרו בתלמוד ירושלמי שמברך: "ברוך המקום שפטרני מעונשו של זה", מסתבר שהיינו ברכה ממש עם שם ומלכות, כשאר כל הברכות.

הקידוש כלל, וממילא היא הפסק בין ברכת "הגפן" שברך המקדש לבין הטעימה שלה, ואין היא טעם?! והרי זה דומה לאדם ששומע קידוש, ובאמצע הקידוש הוא שומע את חברו מברך על תפוח "בורא פרי העץ", שבוודאי לא יענה אמן, כי זה הפסק בין הברכה לטעימה. ורק בהדלקת נרות של ערב כיפור, רשאית האשה לברך ברכת "שהחיינו" לאחר ההדלקה, ובתנאי שהיא יודעת שבזה היא מקבלת את קדושת יום הכיפורים, ולכן חייבת להקפיד שלא לעשות מלאכה לאחר מכן, וגם צריכה להוציא את נעלי העור מעל רגליה באותה שעה. (עיין ש"ת יחזקאל דעת חלק א סימן כז)

5 וכך פסק מרן בשלחן ערוך (סימן ר"ד), כל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות, אינה ברכה. ולכן אם דילג שם או מלכות, צריך לחזור ולברך שוב. ואפילו אמר תיבת "מלך" ודילג תיבת "העולם" לבד, צריך לחזור ולברך, כי "מלך" לבד אינה מלכות. כי ממעט בזה את מלכותו יתברך, שכאילו הוא מלך ככל המלכים שהם מוגבלים רק למדינתם או לכמה מדינות, והלוא בורא עולם ישתבח שמו ויתעלה כסא הדרו, הוא מולך על כל העולמות כולם, "ה' בְּשָׁמַיִם הִכֵּן כְּסָאוֹ, וּמַלְכוּתוֹ בְּכָל מַשְׁלָחָה" (תהלים קג יט), אין לו שום הגבלה שהיא חלילה, 'ומי יאמר לו מה תעשה ומה תפעל'. לכן, אם טעה והזכיר בברכה רק "מלך" ולא אמר "העולם", לא יצא ידי חובתו, וצריך לומר "ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד", על שהזכיר שם שמים לבטלה, וחייב לחזור ולברך כהוגן עם שם ומלכות.

6 והקשו התוספות (שם), הרי בשאר מאכלים מודה רב הונא שאם ברך שהכל יצא, ולמה, הרי אם הוא סובר כרבי יוסי שהמשנה מוטבע שטבעו חכמים לא יצא, היה צריך לומר שגם בשאר מאכלים לא יצא, כיון שהוא משנה מוטבע שטבעו חכמים? ותירץ הפני יהושע, שדווקא בפת ויין שהם חשובים והשתנו לעילויא, ותקנו בהם חכמים ברכות מיוחדות שמזכירים בברכה את הפת והיין ממש, המוציא "לחם" מן הארץ, וכן בורא "פרי הגפן", לכן אם אמר שהכל, לא יצא, כי אז זה נחשב שינוי מוטבע הברכה. לא כן בשאר המאכלים שלא תיקנו חכמים להזכיר בהן את המאכל עצמו, אלא מברכים עליהם ברכה כוללת, "העץ האדמה" מזונות" וכדומה, לכן גם אם טעה וברך "שהכל", שהיא ברכה כוללת, יצא, כי אין זה נחשב שינוי מוטבע שטבעו חכמים בברכות.

חובה". ואף שגם לגבי שבת לא כתוב במפורש בגמרא לברך "להדליק נר של שבת", ובגלל זה כתבו התוספות שם, שיש שרצו לומר שלא מברכים על הדלקת נר שבת בכלל, כיון שהגמרא קראה לזה "חובה", וכמו שאמרו בחולין (קה ס"א) מים ראשונים [לנטילת ידים לאכילת פת] "מצוה", ומים אחרונים "חובה". וכמו שאנחנו לא מברכים על מים אחרונים, כי הם בגדר "חובה" ולא בגדר "מצוה", כך לא מברכים על הדלקת נר שבת, כיון שהיא בגדר "חובה". אבל אומר רבנו תם שדבריהם של האומרים כן "שיבוש" הוא, כי לא נגע ולא פגע כלל ועיקר הדמיון בין הדלקת נר שבת לדין מים אחרונים, כי במים אחרונים לא תיקנו חכמים ליטול ידים אלא בשביל להינצל מהסכנה ממלח סדומית, שחלילה יכול לסמא את העיניים, לכן צריך ליטול ידים כדי להסיר את המלח. אבל הדלקת נר לכבוד שבת, היא חובה גמורה כחלק ממצות "עונג שבת" שלא יאכל בחושך, וכמו שהרבה חובות תיקנו חז"ל ואנחנו מברכים עליהם, כך גם על הדלקת נר שבת אנחנו מברכים. ע"ש.

ובכל זאת לעצם הדלקת נר של יום טוב לא הוזכר בבבלי כלום, לא "חובה" ולא "מצוה", אבל כתב מרן הבית יוסף (סימן רס"א אות ה, ובס"ס תק"י) שבהגהות מיימוניות ובמרדכי הובא בשם הירושלמי שמדליקים נר לכבוד יום טוב כמו בשבת, וגם מברכים עליו. וכך פסק בשלחן ערוך (שם), וככה המנהג פשוט בכל מקום (עיין חז"ע שבת א עמוד ר"ז). ואף על פי שלא מצאנו את דבריהם בירושלמי שלפנינו, אבל ידוע שהרבה מאמרים מהירושלמי שהיו לנגד עיניהם הקדושות של רבותינו הראשונים, נאבדו מאתנו, ובוודאי שעדותם של רבותינו הראשונים עומדת במקומה, ואין חלילה מה לפקפק בה כלל ועיקר. גם האור זרוע (חלק ב הלכות ערב שבת סימן יא) כתב בשם הירושלמי בפרק הרואה, שהמדליק נר בליל יום טוב אומר "אשר קדישנו במצוותיו וציונו להדליק נר לכבוד יום טוב", ואין צריך לומר "זמן", כלומר ולא מברך "שהחיינו". וגם הירושלמי הזה אינו בנמצא לפנינו, אבל נאמן עלינו האור זרוע שכן ראה בירושלמי שלפנינו. ולכן להלכה בוודאי שלא תברך האשה "שהחיינו" בהדלקת נר של יום טוב. והסתברא בזה היא פשוטה, כי הרי בלאו הכי מברכים אחר כך בקידוש "שהחיינו" על עצם היום טוב, ואם כן מה הענין שתברך האשה עכשיו בהדלקה. [וגם היא מסבכת את עצמה בכח, אם יהיה לה מותר בקידוש לטעום מן היין, כי כיון שהיא ענתה אמן על ברכת "שהחיינו" שבקידוש, שזו ברכה שאינה חייבת בה עתה, שהרי היא כבר ברכה "שהחיינו" בהדלקה, נמצא שעניית אמן שלה היא לא מענין

ברוך שפטרני... בשם ומלכות

ו. גם בספר תשב"ץ קטן⁷ (סימן טז) שכתב אותו רבי שמשון בן רבי צדוק בשם רבו המהר"ם מרוטנבורג, מביא מקור מהמדרש לברכת "ברוך שפטרני", בלשון זו: בבראשית רבה יש, אמר רבי שמעון בן רבי צדוק, יש לו לאדם להיטפל עם בנו עד שלש עשרה שנה, לאחר מכאן צריך לומר: "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, שפטרני מעונשו של זה". ומפורש שברכה זו נאמרת ככל הברכות עם שם ומלכות. גם בספר מהר"ל (הלכות קריאת התורה אות ה) כתוב שבזמן שבנו של מהר"ל נעשה בר מצוה וקרא בתורה, בירך מהר"ל בשם ומלכות, ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, אשר פטרני מעונשו של זה. וכתב שם שכן דעת המרדכי הגדול, לברך ברכה זו בשם ומלכות. גם בארחות חיים (הלק א הלכות ברכות אות נח) לרבנו אהרן הכהן מלוניל, הביא את המדרש הנ"ל, שמי שיש לו בן והגיע לגיל שלש עשרה שנה, צריך האב לברך ברוך שפטרני מעונשו של זה. ויש אומרים אותה בפעם הראשונה שעולה הבן לקרוא בתורה. ורב יהודאי גאון⁸ קם על רגליו בבית הכנסת ובירך ברכה זו בפעם הראשונה שקרא בנו בתורה. ודייק מרן זצ"ל בשו"ת יביע אומר (הלק ו ר"ס טז) שמפשוט הלשון משמע שרב יהודאי גאון בירך בשם ומלכות.⁹ גם בספר המנהגים של רבי יצחק אייזיק טירנא (מנהג של שבת אות מא) כתב, שמברך ברוך שפטרני בשם ומלכות, ושכן עשה מהר"ל. וכן כתב הגאון רבי חיים בוכנר (לפני 350 שנה) בספרו ארחות חיים (סימן מא).

ההבדל בין "הנותן ליעף כח" ל"ברוך שפטרני"

ז. והנה הרמ"א בדרכי משה (סימן רכה) הביא את המהר"ל שברך בשם ומלכות כשנעשה בנו בר מצוה, וכתב, מאחר שלא מצאנו ברכה זו בגמרא, קשה עלי שייברכו בשם ומלכות ברכה שלא הוזכרה בגמרא ובפוסקים. ובהגה (שם ס"ב) כתב: יש אומרים שמי שנעשה בנו בר מצוה, יברך: ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שפטרני מעונשו של זה. וטוב לברך בלי שם ומלכות. ונראה שכוונתו של הרמ"א, כמו שכתב מרן הבית יוסף (סימן מו) לגבי ברכת "הנותן ליעף כח", שאף על פי שיש סמך יפה לברך ברכה זו, אבל מאחר שהיא לא נזכרה בתלמוד, איני יודע איך היה רשות לשום אדם לתקנה. וגם האגור (הלכות ברכות סימן טז) כתב, שראה מקטרגים על ברכה זו מטעם זה, וגם הרמב"ם והסמ"ק והרוקח לא הזכירוה. ע"ש. וכן כתב מרן בשלחן ערוך (סימן מו סעיף ו): יש נוהגים לברך "הנותן ליעף כח", ואין דבריהם נראים.¹⁰ אבל המעניין הוא ששם לגבי ברכת "הנותן ליעף כח", כתב הרמ"א בהגה: "אך המנהג פשוט בבני האשכנזים לאומרה". ולכאורה מה ההבדל בין "הנותן ליעף כח" ל"ברוך שפטרני" שכתב שטוב לברך בלי שם ומלכות? וצריך לומר שדוקא בברכת "הנותן ליעף כח" שהמנהג פשוט לאומרה, לכן כתב הרמ"א בלשון חדה וברורה שאינה משתמעת לשתי פנים שצריך לברך, מה שאין כן ב"ברוך שפטרני" שאין המנהג פשוט בכלל לברך בשם ומלכות, לכן אף שהמהר"ל נהג לברך, כתב הרמ"א שטוב לברך בלי שם ומלכות.

אין אחר המנהג כלום

ח. וכחילוק הזה מבואר גם בט"ז (סימן מו סק"ז), שהקשה סתירה בדברי הרא"ש, כי בפסקיו לבכורות וקידושין העתיק נוסח ברכה שנהגו

⁷ תשב"ץ ראשי תיבות, תשובות רבי שמשון ב"ר צדוק, הוא היה התלמיד והמשב"ק של המהר"ם מרוטנבורג, שהיה גם רבו של הרא"ש והמרדכי ועוד. ולמה קוראים לספר תשב"ץ "קטן"? בגלל שיש שו"ת התשב"ץ שחיבר אותה הרשב"ץ, רבנו שמעון ב"ר צמח, וכדי להבדיל ביניהם קוראים אותו "קטן". ואף על פי שבפועל תשובות המהר"ם מרוטנבורג קדמו לתשובות הרשב"ץ, שהרי הרשב"ץ נולד רק כשבעים שנה לאחר שנפטר המהר"ם מרוטנבורג, ואם כן לכאורה היה צריך לקרוא לשו"ת התשב"ץ "קטן"? בכל זאת כיון ששו"ת התשב"ץ כבר הודפס והתפרסם בעולם, ואילו את ספר התשב"ץ של תלמידו של המהר"ם, הדפיסו פעם ראשונה רק אחרי מאה שנה ויותר, לכן זה המאוחר נקרא שמו "קטן", כדי להבדילו מהקודם שקדם אליו בזמן. (ועיי' עוד בגיליון מס' 62 הערה 2)

⁸ ומרן זצ"ל בחזון עובדיה ברכות (עמוד תכט) הביא שבספר "הוראות מרבני צרפת" כתב, שמעשה זה היה עם רבי יהודה בן רבי ברוך, שהיה אחד מרבתינו הקדמונים עוד מלפני רש"י, והזכירו רש"י במסכת חולין (מז סע"א) בלשון זו: "שמעתי מפי מורי הזקן שנחלקו בה גדולי הדור, רבי יהודה בן רבי ברוך וחבריו".

⁹ ואמנם בחזון עובדיה ברכות (עמוד תכט) שינה מרן מלשונו ביביע אומר הנ"ל, וכתב על רב יהודאי גאון: "ואפשר גם כן שבירך בשם ומלכות". ו"ל. ודר"ק.

בספרד שהכהן מברך לאחר פדיון הבכור "אשר קידש עובר ממעי אמו ולארבעים יום חילק את אבריו..." וכתב שבצרפת ואשכנז לא נהגו לברכה, כיון שלא מצאנו ברכה שלא הוזכרה בתלמוד, כי אחרי שרב אשי סידר את הגמרא לא מצאנו שהתחדשה ברכה. ואילו בכתובות הביא הרא"ש נוסח ברכת בתולים, וכתב שאפשר שברכה זו תקנוה הגאונים, ומסתבר לברכה. נמצא שהרא"ש סותר את עצמו, שהרי אמר שלא מברכים ברכה שלא הוזכרה בתלמוד, והרי גם ברכת בתולים לא הוזכרה בתלמוד? וכתב ה"ט"ז, ואי אפשר ליישב אלא בדרך זו, שדוקא אם יש כבר מנהג לומר את אותה ברכה, אז אין לבטלה לציבור שאומרים אותה, אף שלא הוזכרה בפירוש בגמרא, כיון שאפשר שהגאונים שתקנוה היה להם סמך לזה מהתלמוד, ולכן גם הרא"ש לא כתב לבטל את הברכה על פדיון הבן במקום שנהגו לברכה, ורק כתב טעם למה באשכנז וצרפת לא נהגו לברכה. לא כן בברכת בתולים שהמנהג היה באשכנז לאומרה, לכן לא ביטלה, כי אין אחר המנהג כלום. ולכן גם בברכת "הנותן ליעף כח" פסק הרמ"א לברכה, כיון שכך פשט המנהג. ע"ש.

דין ברכה שהוזכרה בירושלמי ולא בבבלי

ט. והנה אף על פי שהבאנו את רבנו יהונתן מלוניל שמעיד לנו שהוזכרה ברכה זו של "ברוך שפטרני" בתלמוד ירושלמי, ואם כן לכאורה יש מקום לברכה עם שם ומלכות, אבל אפשר שכיון שלא הוזכרה בתלמוד בבלי, כנראה שאין דעת הבבלי נוחה מזה. וכיוצא בזה מבואר בבית יוסף (סימן רו) לגבי ברכת "בורא נפשות" שבגמרא שלנו הבבלי לא מוזכר בה חתימה, אבל בירושלמי כתוב שחותם "ברוך אתה ה' חי העולמים". וכתב הבית יוסף בשם רבנו יונה, שכיון שלא הוזכרה החתימה בתלמוד שלנו, אין לנו לחתום מספק. וכן דעת הרשב"א ורבנו ירוחם. ומזה למד הבית יוסף (סימן קכז) שהוא הדין למודים דרבנן, שאף על פי שבירושלמי כתוב שכל האמוראים היו חותמים בשם "ברוך אתה ה' אל ההודאות", כיון שלא הוזכרה חתימה זו בתלמוד שלנו, אין אנו חותמים מספק, אלא "ברוך אל ההודאות", וכן פסק הרמב"ם.¹¹

ישוב דעת הרמ"א

י. והנה בשתי החתימות הללו של "בורא נפשות" ו"מודים דרבנן", כתב הטור שאביו הרא"ש היה נוהג כמו הירושלמי לחתום בשם השם בשתייהן. וכן פסק בבניאר הגר"א. ואילו הרמ"א לגבי "מודים דרבנן", כתב בדרכי משה, והמנהג הפשוט כמו שנהג הרא"ש לחתום בשם. ואילו לגבי ברכת "בורא נפשות", לא העיר כלום, לא בדרכי משה על הבית יוסף, ולא בהגה על השלחן ערוך שצריך לחתום בשם? אלא הוא הדבר אשר בארנו וכמו שכתב ה"ט"ז, שהרמ"א הולך תמיד לפי המנהג, וכיון שהמנהג בבורא נפשות שלא לחתום, לכן לא העיר בזה כלום. מה שאין כן במודים שהמנהג בזמנו היה לחתום.

הלכה למעשה

יא. איך שיהיה, מאחר ולדעת רבים מהאחרונים אומרים ברכה זו בלי שם ומלכות, לכן להלכה ברור שספק ברכות להקל, ויאמר אותה האב בלי שם ומלכות, וכן המנהג פשוט. וכן פסק מרן זצ"ל בחזון עובדיה (ברכות עמוד תכט), ומרן הראש"ל שליט"א בילקוט יוסף (דיני חינוך קטן עמוד טז). ע"ש.

¹⁰ וכעין זה מבואר גם בבית יוסף (ס"ט רצז) בהלכות בשמים להבדלה, שלדעת הכל בו, ארחות חיים ועוד, מברך על ריח של הפת "הנותן ריח טוב בפת", שהרי יש לה ריח טוב וערב. וכתב הבית יוסף, ונראה לי דהיינו דוקא כשהפת חמה, כי אם אינה חמה, אין לה ריח כלל ואינו נהנה ממנה, וברכה לבטלה היא, וכן כתב האבודרהם שמברכים בלחם חם שריחו נודף. ואחר כך כתב הבית יוסף: ואני אומר שאפילו על החם לבי נוקפי מלבדך עליו כלל, שהרי לא הזכירו שום תנא או אמורא בכלל הדברים שיש להם ריח טוב. ע"ש.

¹¹ והנה לעיל (הערה 4) הבאנו שמרן הבית יוסף הביא הגהות מיימוניות ומרדכי בשם הירושלמי, שמדליקים נר בערב יום טוב כמו בשבת ומברכים עליו. וככה פסק בשלחן ערוך. ולכאורה למה לא נאמר שמה, שכיון שהבבלי לא הביא דין זה, מספק אנוחנן על נבדל להדליק נר של יום טוב. אבל החילוק הוא ברור, כי דוקא כאן לגבי בורא נפשות ומודים דרבנן שהבבלי הביא את הנוסחאות הללו (ברכות לו ע"א, וסוטה מ ע"א) והשמיט את החתימה שבהם, לכן אין לנו לחתום, כי כנראה שאין דעתו כמו הירושלמי שחותם. לא כן בהדלקת נר של יום טוב שהבבלי בכלל לא דיבר, אין הכרח לומר שלדעתו לא צריכים להדליק, כי סוף סוף יש פה סברא חזקה של כבוד ועונג ויום טוב, לכן אין ספק זה מוציא מידי ודאי של הירושלמי שאומר להדליק ולברך.